

Tacentes sicut oues non habentes pastorem.
 Tunc dicit discipulis suis: Messis quidem multa: operarii
 autem pauci. Rogate ergo dominum messis: ut eiciat
 operarios in messem.

CONVOCATIS DUODECIM DISCIPULIS
 suis: dedit illis potestatem spirituum immundorum. ut
 eicerent eos: et curarent omnem languorem
 et omnem infirmitatem.

Duodecim autem discipulorum nomina sunt hæc: Primus
 symon qui dicitur petrus: et andreas frater eius: iacobus
 zebedei: et iohannes frater eius: philippus et bartholome
 us: thomas et matheus publicanus: et iacobus alpheus
 et iaddeus: simon cananeus: et iudas scariothes:
 qui et tradidit eum.

Hos duodecim misit illis: precipiens eis et dicens: In uiam gen
 tium ne abiitis: et in ciuitates samaritanorum ne intraue
 ritis: sed potius ite ad oues quae perierunt domus israel:

Euntes autem predicate dicentes: quia appropinquauit
 regnum celorum: Infirmos curate: mortuos suscite: le
 prosos mundate: daemones eicite: gratis accepistis: gratis
 date: Nolite possidere aurum: neque argentum: neque
 pecuniam in zona uestra: Non per amicum: neque duas
 tunicas: neque calciamenta: neque uirgam.

Ignus enim est operarius: cibo suo.
 Inquamcumque autem ciuitatem aut castellum intraue
 ritis: interrogate quis sine indigno sit: et ibi manete.
 donec exieris.

EPOQUE CAROLINGIENNE : Xe SIECLE

Evangelies. Milieu du Xe siècle. Chapitre de la cathédrale. - Ms. 10.

S. a. d. Pl. IV (Kamptapel)

Voici encore un beau livre d'Evangelies qui est aussi un évangélaire*. Il est ou plutôt a été composé des éléments habituels aux manuscrits analogues de cette époque (tels furent nos mss 11 et 7, présentés plus haut dans les notices n° 8 et 9) : la lettre-préface de saint Jérôme, dans laquelle le savant Docteur* présente au pape Damase le fruit « du pieux mais périlleux travail » (d'une nouvelle traduction du texte sacré du grec en latin) qu'il lui avait demandé ; les canons* de concordance d'Eusèbe avec leur ornementation « architecturale » ; les quatre textes évangéliques avec leur décoration initiale — qui ont été distraints, comme c'est souvent le cas ! —, chacun étant précédé d'une courte biographie de son auteur et de la table de ses chapitres ; enfin le *capitulare** *Evangeliorum* (dont nous donnons ci-dessous le début), attestant l'utilisation liturgique du volume. Celle-ci est d'ailleurs rendue plus manifeste, comme pour le ms. 11, par la survivance de l'antique reliure aux ais* de bois épais d'un centimètre, évidés pour recevoir les convexités des pierreries ou cristaux qui ornaient leur plaquage de métal précieux ou d'ivoire maintenant disparu : quatre petites cavités ovales disposées en carré sur le plat* supérieur, une grande excavation rectangulaire sur le plat* inférieur. Dernier témoin des pompes solennelles, les tranches du livre ont gardé une partie de leur antique dorure à motifs losangés. Heureusement l'intérieur du corps d'ouvrage correspond encore à ce que fut sa couverture.

Ce volume de 179 ff. a été copié en effet avec le plus grand soin sur un parchemin de choix à marges spacieuses, où peut s'aligner à l'aise la numérotation en chiffre romains des chapitres du texte et des passages représentés par les paragraphes succes-

sifs (cf. ci-contre une page-type, contenant les noms des douze apôtres) ; l'élégante et régulière miniscule caroline* qui se déroule selon une réglure* impeccable sur 27 lignes à la page n'occupe guère plus du tiers de la surface des feuillets (205 × 127 sur 310 × 240 mm) — les paléographes y reconnaîtront quelques formes caractéristiques (ligatures *rt*, par exemple, dans le cinquième paragraphe de la page ci-contre, finales *mi* ou *ni* à *i* incorporé au dernier jambage, dans le texte ci-dessous) ; les titres, rubriqués* en vermillon ou en pourpre, sont en capitale carrée ou onciale* de bel aspect. Quant à l'ornementation des quinze canons*, elle est splendide, et plutôt que de les décrire longuement nous préférons renvoyer le lecteur à la planche IV où l'un d'eux a été reproduit en couleurs. Ils nous font regretter les quatre incipits* ornés des évangiles — qui heureusement ne sont pas tous perdus puisque deux d'entre eux figurent aujourd'hui dans les collections de la Walters Art Gallery de Baltimore (cote W 751).

D'où nous vient ce luxueux évangélaire, qui ressemble fort à un cadeau princier ? D'Allemagne ottonienne, pense-t-on d'après les dernières recherches — car la décadence carolingienne n'était plus capable, dans la « Francie occidentale » du Xe siècle, de produire de tels chefs-d'œuvre. Mais même dans ce cas la France n'a pas été tout à fait étrangère à sa confection, car l'abbaye de Corvey en Westphalie, où il aurait vu le jour, était une fondation de l'abbaye de Corbie près d'Amiens.

BIBLIOGRAPHIE

Exposition Manuscrits à peintures, I, n° 83. — LIEF-TINCK (G.I.), note sur l'Évangélaire de Laon (*Scriptorium*, 1958, p. 281). — Exposition Corvey, 465 et n° 163-164.

IN NOMINE DOMINI NRI IHS XPI SALVATORIS
INCIPIT CAPITULARE. LECTIIONVM EVANGELIORVM
DE ANNI CIRCVLO,
Idest in vigilia pasche dñi nocte. secundum lucam capitulo 11.
EXIT edictum a celsare augusto. Usq; pasche omni bñ bonæ voluntatis
tem xosam anastasion. secundum lucam cap. 11. Pastores loque-
bantur xomunio; Usq; hinc edictum est xomillo; mib;
tem xosompeorum. secundum ioh cap. 1. In principio. erat

Treasures de la bibliothèque municipale de Reims I, ly. 17. de Leuppi (1974)

A 1982
2679

HS $\frac{3c}{5430}$

TRESORS DE LA BIBLIOTHEQUE MUNICIPALE DE REIMS

I. MANUSCRITS

par Michel de LEMPS, archiviste-paléographe, Conservateur adjoint

II. IMPRIMES, PLANS ANCIENS, GRAVURES, RELIURES

par Roger LASLIER, Conservateur de la Bibliothèque

REIMS
1978

René Sauterzberg!

R egressus ē ih̄s in iud̄a sp̄s. Usq. quē p̄cedit. J̄ de cor̄e a:
Feria. iiii. sc̄dm̄ mat̄heum. k. xviii.

U t aut̄ ad ih̄m leprosus deprecans. Usq. quē p̄ceptū moys̄es.
Feria. vi. sc̄dm̄ marcū. k. l. Egressus ih̄s
uenit in patriam suā. Usq. impositas manib. curauit eum.
Sabbatū. sc̄dm̄ lucam. k. xxvi. Surgens ih̄s des̄yna
goga introiit in domū symonis. Usq. op̄t̄ux me euang' regnū dī.
Ebdomoda. iiii. die dominica sc̄dm̄ mat̄. k. lxxiii.

C um descendisset ih̄s de monte. Usq. & finit ē puer in illa hora.
Feria quarta. sc̄dm̄ mat̄heum. k. xxv. Introiit ih̄s

Et accedens unū scribā ait illi. Magister. sequar te. quo
cumque ieris. Et dicite ih̄s uulpes foueas habent. et uolu
cres celi nidōs. filius autem hominis non habet ubi caput
reclinat. Alius autem de discipulis eius. ait illi. dñe. per
mitte me primum ire. et sepelire patrem meum.
Ih̄s autem. ait illi. sequere me. Et dimitte mortuos
sepelire mortuos suos.

Et ascendente eo in nauiculam
secuti sunt eum discipuli eius. Et ecce motus magnus factus
est in mari. ita ut nauicula operiretur fluctibus. Ipse
uero dormiebat. Et accesserunt. et suscitauerunt eum

PL. 12. — ^{Haag} a) Nimègue, Bibliothèque de l'Albertinum, ms XII, f. 160;
b) Reims, Bibliothèque de la Ville, ms. 10, f. 29 (voir p. 97).

cf. Blu. theol. lat. fol. 197 + 248!

G. J. Lieftinck, A propos d'un évangélicaire de Laon.
in: Scriptorium 12 (1958)

minima es in principibus iuda. ¹⁰ Et ecce nunc exiit dux.

qui regat populum meum israel.

Tu herodes clam uocatis magis: diligenter didicit ab eis tempus
 stelle quae apparuit eis. Et mittens illos in bethleem: dixit:
 he. et interrogate diligenter de puero. Et cum inueneritis re-
 nuntiate mihi: ut ego ueniens adorem eum: qui cum audis-
 sent regem: abierunt. Et ecce stella quam uiderant in oriente
 antecedebat eos: usque dum ueniens staret supra ubi erat
 puer. Uidentes autem stellam: gauisi sunt gaudio magno
 ualde. Et intrantes domum: inuenerunt puerum cum ma-
 ria matre eius. Et procidentes: adorauerunt eum. Et apertis
 thesauris suis: obtulerunt ei munera: aurum: thus: et myr-
 ram. Et responso accepto in somnis: ne redirent ad herodem:
 per aliam uiam reuersi sunt in regionem suam: qui cum
 recessissent: ecce angelus dñi apparuit in somnis ioseph
 dicens: surge et accipe puerum et matrem eius et fuge in
 aegyptum: et esto ibi usque dum dicam tibi: futurum est
 enim: ut herodes querat puerum ad perdendum eum: qui
 consurgens: accepit puerum et matrem eius nocte: et recessit
 in aegyptum: et erat ibi usque ad obitum herodis: ut ad-
 impleretur quod dictum est ad dñm: per prophetam dicentem:
 Ex aegypto uocaui filium meum. Tunc herodes uidens
 quod illi susceperat magis: iratus est ualde: Et mittens occidit
 omnes pueros qui erant in bethleem et in omnibus finibus
 eius ab imatu et infra: secundum tempus quod exquisierat
 a magis. Tunc adimpletum est: quod dictum est per hiere-
 miam prophetam dicentem: Uox in ramā audita est: plo-

fructum dignum paenitentiae: et ne uelitis dicere intra uos
patrem habemus abraham: dico enim uobis: quod potens
est deus de lapidibus istis suscitare filios abraham: iam enim
securus ad radicem arborum posita est: Omnis ergo arbor
quae non facit fructum bonum: exciditur

et in ignem mittitur.

Ego quidem: uos in baptismo in aqua in paenitentiam: qui
autem post me uenturus est fortior me est: cuius non sum
dignus calciamenta portare: Ipse uos baptizabit:
in spiritu sancto et igni.

Cuius uentilabrum in manu sua: et per mundabit aream
suam et congregabit triticum suum in horreum: paleas
autem: comburet igni inextinguibili.

Tunc uenit a galilaea ihesus in iordanem ad iohannem: ut bapti-
zaretur ab eo: Iohannes autem: prohibebat eum dicens:
Ego atque debeo baptizari: et tu uenis ad me? Respondens
autem ihesus: dixit ei: sinemodo: si enim decet nos implere
omnem iustitiam: Tunc dimisit eum.

Baptizatus autem ihesus: confestim ascendit de aqua: Et ecce
apersti sunt ei caeli: et uidit spiritum dei descendentem sicut co-
lumbam et uenientem super se: Et ecce uox de caelis dicens:

Thic est filius meus dilectus: in quo mihi complacui.
TUNC DUCTUS EST IHS IN DESERTUM
a spiritu: ut temptaretur a diabolo.

Et cum ieiunasset quadraginta diebus et quadraginta nocti-
bus: postea esurit: Et accedens temptator: dixit ei: si filius
dies: dic ut lapides isti panes fiant: qui respondens: dixit:

curauit multos qui uexabantur uariis languoribus. et
demonia multa eiciebat.

lxvii
lxxxvii

Et non sinebat loqui. quia sciebant eum. Et diluculo ual-
de surgens egressus. abiit in desertum locum. ibique orabat.
Et persecutus est eum symon. et quicum illo erant. Et cum
inuenissent eum dixerunt ei. quia omnes querunt te. Et
ait illis. Eamus in proximos uicos et ciuitates. ut et ibi predi-
cem. ad hoc enim ueni. Et erat predicans in synagogis eorum
et omni galilea. et demonia eiciens.

lxviii
lxxxviii

Et uenit ad eum leprosus deprecans eum. et genu flexo dixit.
si uis. potes me mundare. Ihs autem misertus eius. exten-
dit manum suam. et tangens eum. ait illi. uolo. mundare.
Et cum dixisset. statim discessit ab eo lepra. Et mundatus est.
et comminatus est eum. Et statim eiecit illum. et dicit ei. ui-
de nemini dixeris. sed uade ostende te principi sacerdotum.
et offer pro emundatione tua que precepit moyses. in testi-
monium illis.

lxviii
sol

Aille egressus. coepit predicare et diffamare sermonem. ita
ut iam non possit manifeste in ciuitatem introire. sed foris
in desertis locis esse. Et conueniebant ad eum undique.

lxviii
lxxxviii
lxxxviii

Et iterum intrauit capharnaum post dies. et auditum est
quod in domo esset. Et conuenerunt multi. ita ut non
caperet. neque adianuam. et loquebatur eis uerbum. Et ue-
nerunt ferentes ad eum paralyticum. quia quattuor porta-
batur. Et cum non possent offerre eum illi pre turba. nu-
dauerunt tectum ubi erat. et patefacientes summiserunt
crabattum. in quo paralyticus iacebat. Cum uidisset autem.

FUIT IOHANNES IN DESERTO BAPTIZANS
et predicans baptismum penitentiae. in remissionem
peccatorum. Et egrediebatur ad illud omnis iudee
regio et hierosolymite uniuersi. et baptizabantur ab illo
in iordane flumine confitentes peccata sua.

Et erat iohannes uestitus pilis cameli. et zona pelliciae cir-
calumbos eius. Et locustas et mel siluestre edebat. et
predicabat dicens. Venit fortior me post me. cuius
non sum dignus procumbens soluere corrigiam calcia-
mentorū eius.

Et baptizauit uos aqua. ille uero baptizabit uos spiritu sancto.
Et factum est in diebus illis. uenit ih̄s nazareth galilee.
et baptizatus est in iordane a iohanne. Et statim ascen-
dens de aqua. uidit a se septem celos. et spiritum tamquam co-
lumbam descendentem. et manentem in ipso. Et uox
facta est de celis. Tu es filius meus dilectus. in te complacui.

Et statim spiritus expulit eum in desertum. Et erat in deserto
quadraginta diebus. et quadraginta noctibus.
et temptabatur a satana.

Et atq. cum bestis. et angeli ministrabant illi.

Postquam autem traditus est iohannes.
uenit ih̄s in galileam.

Predicans euangelium regni dei et dicens. Quod impletum
est tempus. et appropinquabit regnum dei. Penitemini.
et credite euangelio. Et preteriens secus mare galilee.
uidit symonem et andream fratrem eius. mittentes re-
tia in mare. Erant enim piscatores.

Luc. 1
Sol.

ORDINARE NARRATIONE. QUAE
in nobis impletae sunt rerum. sicut tradiderunt nobis
quia ab initio ipsi uiderunt. et ministri fuerunt sermonis.
uisum est et mihi a secuto a principio omnia diligenter
ex ordine tibi scribere opus theophile. ut cognoscas eo-
rum uerborum de quibus eruditus es ueritatem.

FUIT IN DIEBUS HERODIS REGIS
iudeae. sacerdos quidam nomine zacharias de uice abia.
et uxor illi de filiabus aaron. et nomen eius elisabeth.
Erant autem iusti ambo ante dominum. incedentes in omnibus
mandatis et iustificationibus domini sine querela. Et non erat
illis filius. eo quod esset elisabeth sterilis. et ambo proces-
sissent in diebus suis. Factum est autem cum sacerdotio
funderetur in ordine uicissimae ante dominum. secundum consu-
tudinem sacerdotum sorte exiit ut incensum poneret. in-
gressus in templum domini. Et omnis multitudo erat popu-
li orans foris. orans. Apparuit autem illi angelus
domini. stans ad dextris altaris incensis. Et zacharias turbatus
est uidens. et timor intravit super eum. At autem ad illum
angelus. Ne timeas zacharia. quia exaudita est deprecatio
tua. et uxor tua elisabeth pariet tibi filium. et uocabis no-
men eius iohannem. Et erit gaudium tibi et exultatio. et
multi in natiuitate eius gaudebunt. Erat enim magnus
coram domino. et uinum et siceram non bibet. Et spiritu sancto re-
plebitur adhuc ex utero matris suae. et multos filiorum
israhel conuertet ad dominum deum ipsorum. Et ipse praecedet
ante illum in spiritu et uisitate helie. ut conuertat corda

nomen eius ih̄m. Hic erit magnus. et filius altissimi.
uocabitur. Et dabit illi dñs dñs sedem dauid patris eius. et
regnabit in domo iacob in æternum. et regni eius non erit
finis. Dixit autem maria ad angelum. Quomodo fiet
istud quō uirum non cognosco. Et respondens angelus.
dixit ei. Sp̄s s̄s̄s superueniet in te. et uisus altissimi ob
umbrabit tibi. Ideoq. et quod nascetur sem̄. uocabitur
filius dñi. Et ecce elisabeth cognata tua. et ipsa concepit fi
lium in senectute sua. Et hic mensis est sextus illi quæ
uocatur sterilis. quia non erit impossibile apud dñm om
ne uerbum. Dixit autem maria. Ecce ancilla dñi.
fiat mihi secundum uerbum tuum. Et discessit ab illa
angelus. Exurgens autem maria in diebus illis. abiit in
montana cum festinatione in ciuitatem iuda. et intrauit
in domum zacharie et salutauit elisabeth. Et factum est
ut audiuit salutationem marie elisabeth. exultauit in
fante in utero eius. Et repleta est sp̄u s̄c̄o. elisabeth. et excla
mauit uoce magna et dixit. Benedictus tu inter mulie
res. et benedictus fructus uentris tui. Et unde hoc mihi
ut ueniat mater dñi mei ad me. Ecce enim ut facta est
uox salutationis tue in aurib. meis. exultauit in gaudio
in fante in utero meo. Et beata quæ credidit. quō perfici
entur ea quæ dicta sunt ei a dñō. Et ait maria.
Magnificat anima mea dñm. et exultauit sp̄s meus. in dñō
salutari meo. Quia respexit humilitatem ancille sue.
ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes.
quia fecit mihi magna qui potens est. et sem̄ nomen eius.

al. pta Theophili epimedicus. Post resurrectionem dñi saluatoris nri. Epistole Salomonis trans
 Lix abeato. leonimo iuxta hebraica ueritate. Theophrastus lib. libri Gregorius na. Zan. Zern
 vii. in uno uolumine. inicio pñto. Libri qui aduocant de potestate. Aug. contra. v. hereses in un
 cheq. Pars prima moralium. Commentarii leonimi. incipit. repositio Bede in vii. capitulis et monent
 senas lib. apte. c. in apocalypsi. f. pte. multi. lib. ferrandi ad reginū commē. cepta et ad fulgentiū
 lib. ambrosii de bono mortis. libri Bede de temporib. et demetria arte. Comētiū Boecii sup. isag
 gas porphiry. Expositio domini rugi sup. psalmos. et claus. Dicta sedulyscott. de clauis et si questi
 omib. cū glossis ueteris. et noui testamenti. Pars micronis imperfecta. Libellus uicij bocty duo de
 scā cruce in uno codicilo. Cathegorie aristotelis. cōmētū bocty in uno codice. Comētiū
 eidē. de topicis differentis. libellus de arte geometrica. ysaie porphiry. et libellus augi
 ad filiū super cathegorias aristotelis in uno corpore. Ite libellus eidē ad filiū in alio uolumine.
 dialectica eidē aug. libri quatuor. T. l. u. i. quātū. u. i. p. e. r. f. e. c. t. in uno codice. libri quatuor. x.
 in uno uolumine. Priscianus lib. i. r. a. l. e. sup. xii. uersus rugi. libri lani. l. u. e. n. a. t. lib. marciari
 felici capelle. lib. flaccipii. libri x. q. curti. Ruffi. gestis Alexandri magni. Timothei platoni. Music.
 noua. expositio Remigii sup. utriq. opus donati. Catone et sup. duo opuscula Prisciani. et f. i. n. c. i. u.
 et sup. Beda de arte metrica. lib. vii. g. i. libellus qm̄ reconciliet infirm. et penitentia ei si conua
 luerit. p. u. n. o. q. q. facinore inuigetur. Gestalango bar. d. e. d. i. t. a. a. l. a. u. l. o. i. n. s. t. o. r. i. o. g. r. a. p. h. o. lib. i. o. h.
 crisostomi de psalmis. et sermones ei in uno uolumine. Libri effrē duo in singulis uolumi
 nib. Eplē. Clementis due ad iacobū frēm dñi et relique tres deduer. si. c. a. u. s. i. s. a. l. x. c. e. r. p.
 tū. de omelisaug. Super iohm̄ in uno uolumine. Interpretacio nominū. Genealogie
 dñi nri ihu. et miracula beati gorgonii mar. Libri communes duo unus p. f. e. r. t. u. s.
 et alter im. p. f. e. c. t. u. s. Inuencio corporis beati stephani p. b. i. o. m. a. r. antiquoris edicionis eam
 responsorius et antiphonis. t. r. e. Recencio in alio uolumine cū uita beati hylari epi.
 ita beati agerici epi uirdunensis in una quātmone. Eplā Theodemari abbis missa ad
 karolū dērib. leccionib. uetis testamenti priuatis dieb. et statis legendis. Lib. Can
 didi. Arriani. Ad uictoriniū. Retiore. et eiusdē ad ipsū. Passionale. i. i. i. duo noui et di.
 ueteres. Excerptū Bede psalmi et orationes in uno codice. Glossarius sup. historia. Rotula capita
 lē. sparsim collecta. ab adamo papa. et Angeltranno medio m. i. i. i. c. e. p. o. m. i. s. s. e. Glossarius.
 sup. nouū. uet. testamentū. l. e. Glossē de uet. et nouo testamto. usq. danielis pphē. lib. r. u. l. a. p. a. g. i. n. a. l.
 mar. metrice cōposita. karolū reginū. l. a. g. i. n. a. t. e. r. r. e. p. m. i. s. s. i. o. n. i. s. Rotula officij sēi baptiste.
 grece composita. et capitulare nouarū consuetudinarū monachor. ex consensu bludouici regi.
 Rotula uetustissima ex arithmetica Boecii. Pagina destu orbis. mappa salice mundi. Pagina
 qm̄ cephi losophia diuerse diffinitiones. quasi qdā fontes emanent. Rotula grecorum
 nominū. Pagina scitil. ludi. Bede p. r. b. i. Pagina figurari de arte musica. Pauca que
 de uita sēi Remigii. Bede edicionis. **LIBRI DE ARTE. hi.** Declinationes. i. i. i. p. f. e. r. t. u. s.
 de nōe et uerbo. v. n. g. c. e. p. t. u. s. Donati p. f. e. c. t. u. s. v. i. m. p. f. e. c. t. u. s. v. n. u. s. c. a. m. t. e. r. r. o. g. a. c. i.
Medicinales. i. i. i. maiores. u. n. e. x. c. e. p. t. u. s. modicus.

1. Catalogue des livres de la bibliothèque de Gorze, Reims, Bibliothèque municipale, ms. 427, fol. 13 v, ligne 3, mention d'Amel; avant-dernière ligne, Libri de arte.

Donningue Jogna-Prat + Jean-Charles Picard, Religio + culture actors
 de l'an mil (1990)

PATER PER istum
 am nrm. Supple
 pimus. ut
 obenedicis
 +
 munera. haec
 nlibata inprimis
 rim? psectatus
 aptica. Quam
 nodire. adunare
 neris toto orbe
 ifamilotio

Unus ex senioribus episcopis consurgens
cunctis in terra adhuc iacentibus
hanc orationē palam fundat ad dñm.
Assumus dñe scē ^{spī} ~~patr~~ assumus
peccati quidem immanitate detenti
sed in nomine tuo specialiter
aggregati. Veni ad nos & esto
nobiscum & dignare illabi cordibus

, Paris)

13. REIMS, Bibl. mun., ms. 340, f.3^r et 9^v.

^{custodiat}
custodiant. p.

Benedictio uestiū uirg.

Ds qui uestimentum salutis & indumentū
sternis iocunditatis tuas fidelibus promissisti.
clementia tuam suppliciter exoramus. ut hęc
indumenta humilitatē cordis & contemptum
mundi significantia. quibus ^{famula tua} famule tue scō
uisibiliter sunt ^{est} informanda ^{informanda} proposito. pprius
benedicas. ut beate castitatis habitum quem te
inspirante ^{suscipit} suscepunt. te protegente ^{custodiat} custodiant. p.

Os bonarū uirtutū dator. & omnium ^{li.}
benedictionū largus infusor. exaudi preces
nras. & has uestes ^{hanc uestem} quas ^{qua} famule tue ^{famula tua} pconseruandae
castitatis signo se adoperiendas ^{operiendam} exposcunt. ^{exposcit.}
benedicere & sc̄ificare digneris. p.

Respice dñe ^{proprius} tua ^{Bened} uirg.
^{hanc} sup has ^{famula} famulas tuas. ut sc̄e uirginitatis
ppositū qđ te inspirante ^{suscipit} suscepunt. te prote
gente ^{custodiat} custodiant. p. Consecratio.

Ds castorū corporū benignus inhabitator.

cf. Bln StB Phill. 1762 + 1877

ordinari ep̄m non aliter nisi sine ep̄is potest. Nam quando de gal-
 lis ep̄i ueniant. qui in ordinatione ep̄i testes assistant. Sed
 fraternitatē tuam ita uolumus ep̄os ordinare. ut ipsi sibi ep̄i
 longo intervallo minime disiungantur. quatinus nulla sit
 necessitas ut in ordinatione ep̄i pastores quoq; alii quorū pre-
 sentia ualde est utilis. facile debeant conuenire. Cum igitur
 auctor. dō ita fuerint ep̄i in p̄p̄inquis sibi locis ordinati. p̄
 om̄a ep̄orum ordinatio sine aggregatis tribus v̄t quattuor
 ep̄is fieri n̄ debet. Nam in ipsis rebus sp̄ualibus ut sapienter
 & mature disponantur. exemplū trahere a rebus etiam carna-
 libus possumus. Certe enī dū conuugia in mundo celebrantur
 coniugati quiq; conuocantur. ut qui in uia iam coniugij p̄ces
 serunt. in subsequenti quoq; copule gaudio miscantur. Cur
 non ergo & in hac sp̄uali ordinatione qua p̄ sacrum ministeriū
 homo dō coniungitur tales conueniant. qui uel in prouectu
 ordinati ep̄i gaudeant. v̄t pro eius custodia. om̄ipotentia dō
 p̄ces pariter fundant.

Interrogatio augustini. Qualiter debemus cū galliarum &
 britanniā ep̄is agere. Responsio gregori. In galliarum
 ep̄is nullam tibi auctoritatē tribuimus. quia ab antiquis
 p̄decessorū meorū temporib; pallium arelatensis ep̄s accepit.
 quē nos priuare auctoritate p̄cepta minime debemus. Si igit̄
 contingat ut fraternitas tua ad galliarū p̄uinciam transeat.
 cum eodē arelatensi ep̄o debet agere. qualiter si qua sunt
 in ep̄is uicia corrigant. Qui si forte in disciplinis uigore te-
 pidus existat. tuꝝ fraternitatis zelo accendendus est. Cui
 etiam ep̄las fecimus. ut cum tuꝝ sc̄itatis p̄sentia in gallis

J. Vezin, Un ms. manuscrit de Ce Père mortifié

de H^{er}o. in: *Revue de codicologie*

7. Paris: Librairie 1 (1974) S. 157 - 164

ordinari ep̄m non aliter nisi sine ep̄is potest. Nam quando de gal-
liis ep̄i ueniunt. qui in ordinatione ep̄i ceteri assistant. Sed
fraternitatē tuam ita uolumus ep̄os ordinare. ut ipsi sibi ep̄i
longo intervallo minime disiungantur. quatinus nullā sit
necessitas ut in ordinatione ep̄i pastores quoq; alii quorū pre-
sentia ualde est utilis. facile debeant conuenire. Cum igitur
auctore dō ita fuerint ep̄i in ppinquis sibi locis ordinati. p
om̄a ep̄orum ordinatio sine adgregatis tribus ut quattuor
ep̄is fieri n̄ debet. Nam in ipsis rebus sp̄ualibus ut sapienter
et mature disponantur. exemplū trahere a rebus etiam carna-
libus possumus. Certe enī dū coniugia in mundo celebrantur
coniugati quiq; conuocantur. ut qui in uia iam coniugij p̄ces-
serunt. in subsequenti quoq; copula gaudio miscantur. Cur
non ergo et in hac sp̄uali ordinatione qua p̄sacerum ministeriū
homo dō coniungitur tales conueniant. qui uel in prouectu
ordinati ep̄i gaudeant. ut pro eius custodia omnipotenti dō
p̄ces pariter fundant.

Interrogatio augustini. Qualiter debemus cū galliarum et
britanniarū ep̄is agere. Responsio gregori. In galliarum
ep̄is nullam tibi auctoritatē tribuimus. quia ab antiquis
p̄decessorū meorū temporib; pallium arelatensis ep̄s accepit.
quē nos priuare auctoritate p̄cepta minime debemus. Singit̄
contingat ut fraternitas tua ad galliarū puinciam transeat.
cum eodē arelatensi ep̄o debet agere. qualiter si qua sunt
in ep̄is uicia corrigant. Qui si forte in disciplinis uigore et
pietate existat. tuus fraternitatis zelo accendendus est. Cui
etiam optas fecimus. ut cum tuus sc̄itatis p̄sentia in galliis

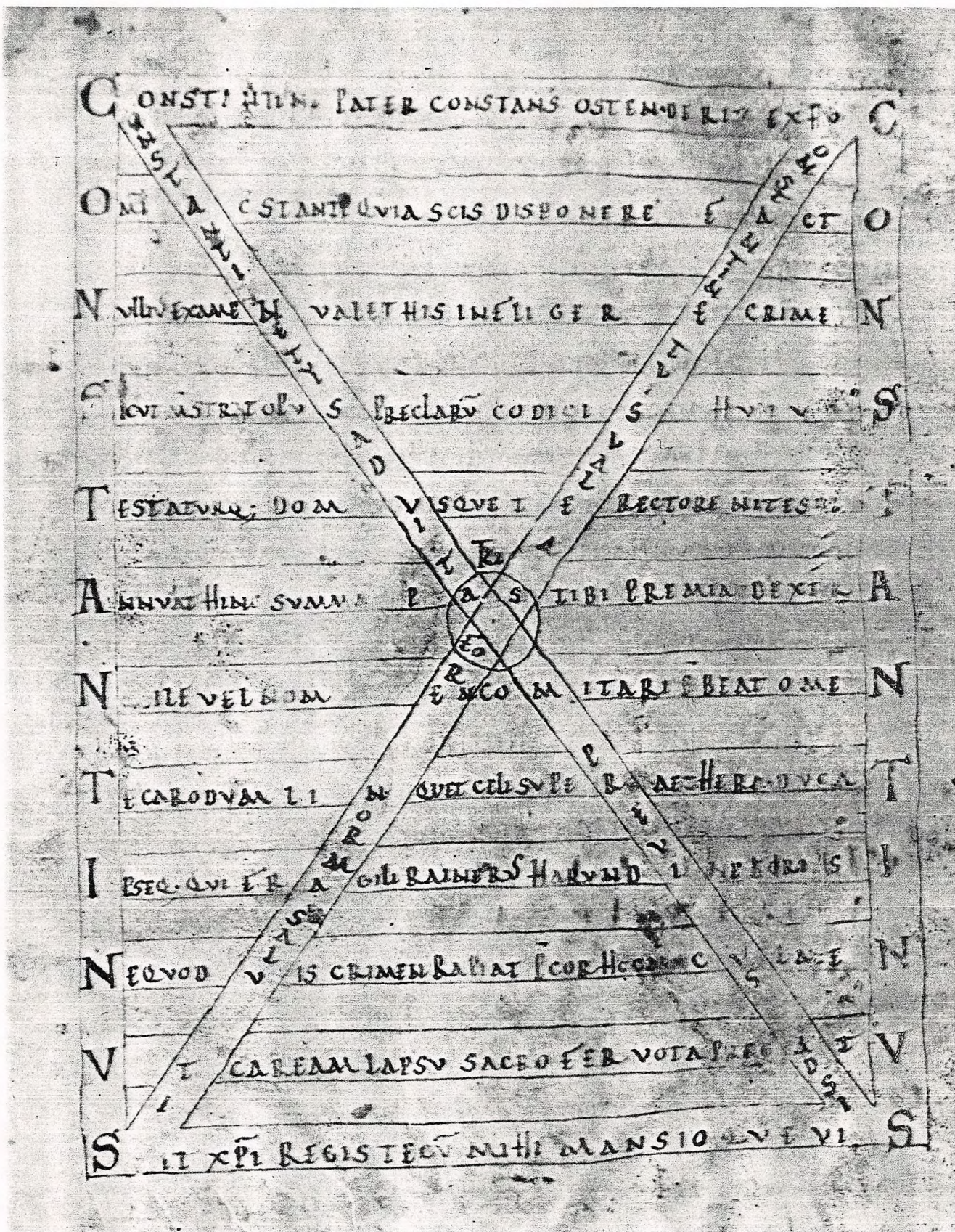
J. Vezin,

Un manuscrit messin de la première moitié du XIe siècle

(Reims, Bibl. mun. 1429), *Miscellanea Codicologica*, F.^o Masai dicata,
ed. P. Cockshaw, M.-C. Garand, P. Jodogne, Bd. 1 (1979)

f. 157 - 164

C ONSTANTINUS PATER CONSTANTIS OSTENDIT LIT EXTO C
 OMNIA CONSTANTINIANA SCIS DISPONERE E A CT O
 NUBEXAME H VALTHIS INELIGER E CRIME N
 FLOVASTRIOLVS S PREDARV CODICE HVI V S
 TESTAIVRQ; DOM VISQVE T E RECTORE NITEST
 ANNVA HINC SVMA P A S TIBI PRIMIA DEXT A
 N IIVELDOM E NCO M ITARI BEAT OMN N
 T CARODVA 11 M QVET CILSVPE B AETHERADVA T
 I ESTE QVI E R A GIL RAINFRS HARVND I E FIDRA IS I
 NEQVOD V IS CRIMEN BARIAT I COR HOC C S LICE N
 V T CAREAM LAPSV SACRO FER VOTA FRI A T V
 S IT XPI REGISTECV NITHI MANSIO QVE VI S

PL. 20. — Reims, Bibl. mun. 1429, fol. 170v. (Voir p. 157-164).

erū. sēi

sunt dī pro peccatore per fidem in sanguine ipsius.
ad ostensionem iusticie sue. propter remissionē
precedentium delictorum. In iustificatione dī. Ad
ostensionem iusticie eius in hoc tempore. ut sit ipse
iustus & iustificans eum qui ex fide est. ihū xpī.
dñi nři. Ep̃. vi. Lecti sūt sī laylarij. ad coloseus

cp. xxi

RS. - Volo vos scire qualem sollicitudinem habeam
vobis. & pro his qui sunt in odicitia. & quicumque non
viderint faciem meam in carne. ut consolentur corda
ipsorum. Instructi in caritate. & in omnes diuitias ple
nitudinis intellectus; In agnitionem mysterii dī pa
tris xpī ihū. In quo sunt omnes thesauri sapientie.

re me. Quodcum pater suo & fratribus retulisset. In
crepante eum pater & dixit; Quid sibi vult hoc somni
um quod uidisti. num ego & mater tua & fratres
tui adorabimus te super terram. Inuidelunt igitur
ei fratres sui; Litter uero. remittentis considerabat;
Cumq. fratres illius in pascendis gregibus patris mo
rarentur in sichem. daret adeum ist; Et tunc pascunt
oues in sichimis. ueni inquit ante adeos; Quo respondē
te. prestosum ait; Vade & uide sicumeta prospera sint
erga fratres tuos & pecora. & remittam tibi quid aga
tur; Missus euille hebron. uenit in sichem. Inuenit
q. eum uir errantem in agro. & interrogauit quid
quereret. At ille respondit; Fratres meos quero.

Dſ qui peccati veteris hereditarium mortem in qua
omne ſucceſſerat. xp̄i tui dñi dñi n̄i paſſione ſolu
eidem facti ſicut imaginē terreni nature neceſſi
imaginem caeleſtis gratiae. ſc̄iſicatione portem
Omnipotens orationes quae dicendae ſunt. Quae
remus dilectiſſimi nobis. pro eccl̄a ſc̄adi. ut eam d
& cuſtodire dignetur toto orbē terrarū. ſubicien
teſtates. deſq. nobis quietam & tranquillam uti
care dñm patrem omnipotentem. **O**mnipotens
Omnipotens ſempiternae dñs. qui gl̄iam tuam omnibus in
cuſtodi opera miſericordiae tuae. ut eccl̄a ſua tu
l. l. f. d. a. in confessione tui nominis perſeueret. 1

ideſt primo homini p mulierem manduca
& manducauit. & ideo de parad̄ſo pro
iectus primus homo in iſto mundo ex
luſus ē. Hic genuit om̄e hominum
genus. unde natus ē xp̄s. cui diabol⁹
dixit. Dic lapidibus iſtis ut panes
fiant. & manduca ut non ciurias. Qui
reſpondit. Non in pane tantum uiuit
homo. ſed in om̄i uerbo dñi. Hic ergo

IN NOMINE XPI: INCIPIT
PRAEFATIVNCULA ISTIVS
LIBELLI:

BIRGHEAR
DVS SOLO
NOMINE
WORMA
GENS EPS.

Brunichoni fideli suo eiusdem uidelicet
sedis preposito. in xpo dno salutem.
Multas iam septe dieb; familiarita tua
frater kme. presens nobis hortando
suggerit. quatenus libellu ex uariis
utilitatibus ad opus compbroz nroru.
ta ex sententiis scoz patrū. qua ex ca
nonibus. seu ex diuersis penitentialib;
uigilanti animo corpus in unū colli
gere. ob id maxime. quia canonu iura
& iudicia penitentiū. in nra diocesi sic
sunt confusa atq; diuersa & inculta.
ac si ex toto neglecta. & inter se ualde
discrepantia. & pene nullū auctoritate
suffulta. ut ppter dissonantiam. uix
asciolis possint discerni. Vnde fit ple
runq; ut confugientibus ad remedium
penitentie. tam plibroz confusione.
qua etiā pbroz ignorantia. nullatenū

ualcat subueniri. Cur hoc. Inde est
mo euenire. maxime. quia mensura
temporis & modū delicti in agenda
penitencia n̄ satis attente & apte. &
perfecte prefigunt canones pro uno
quoq; crimine. ut de singulis dicant
qualiter unū quodq; emendandū sit.
sed magis in arbitrio sacerdotis intelle
gentis. relinquendū statuunt. Quappt
quia hoc nisi a sapientibus & legis diui
ne eruditis fieri nequit. Rogauit me
dilectio tua. ut hunc libellum breuit
collectū. nunc demū pueris traderem
discendū. ut quod nri cooperatores
in maturiore etate positi nris dieb;
& antecessoz nroz tarditate neglecte
rant. modo etate teneris & aliis discere
uolentibus traderetur. siquidem ut
prius fierent probi discipuli. post ple
bium & doctores & magistri. & ut per
ciperent in scolis. quid. quandoq; di
cere deberent sibi commissis. Desideriū
tuū & petitio frater. iusta mihi uideatur.
& de uoluntate tali gratias ago. etiam
& illi multamodas grates refero. qui
te talem mihi prestiterat. quia pro
statu ecclē nre te assidue desudasse
cognoueram. Sed quod tuam exhor
tationem sepius mihi inculcata. tam
diu distuleram. me ignauū nolo
ut assignes. quia duabus ex causis
minime mihi attingere licuerat.
scilicet propter uarias & inuitabiles

contractū. quā illa quę uoluntarie
admissa sunt dimittantur. si extra
exclām catholicā ullus saluetur.
Cū in his omnibus examinatus. ple
niterq; instructus repletus fuerit.
tunc ordinetur episcopus. 7.

reli
cu
t epi iudicio metropolitānorū. & eorū
epōrum qui circūcirca sunt. puchant^r
ad ecclāsticā potestātē. hi uidelicet.
qui plurimo tēpore pbant^r tam uerbo
fidei. quā rectę conuersationis exēplo.

racga
t. i.
on liceat populo electionē facere p
se. eorū qui ad sacerdotiū puocantur.
sed in iudicio epōrū ēē debet. ut ipsi cū
qui ordinandus ē pbent. si in sermone.
& fide. & spiritali uita edoctus sit. 7.

ulla ratio sinit. ut int^r epōs habeant^r.
qui nec a clericis sunt electi. nec a pte
bib; expecti. nec a conuincialib; epīs
cū metropolitani iudicio consecrati.
Vnde cū sēpe questio de male accep
to honore nascatur. quis ambigat.
nequaquā & ab istis ēē tribuendum.

qd non doceatur fuisse collatum.
Si qui autē clerici ab istis pseudo
epīs in eis sedibus ordinati sunt. quę
ad ppios epōs ptinebant. & ordina
tio eorū cū consensu & iudicio presi
dentiū facta ē. potest rata haberi.
ita ut in ipsis sedibus perseuerent.
Aliter autē uana habenda ē conse
cratio. quia nec loco fundata ē. nec
auctoritate munita. 7.

ullus ē ordinandus
epīs. nisi conuocatis clericis & parrochi
anis. & in unum consentientibus. 7.

uidam assūpta ecclā. & reb; diuinis
elevantur. & cunctos fastu superbie
pariunt. hic canes magis quam
principes nominantur. 7.

humilis debet ēē epīs. gradū enī man
suetudinis accipit. n̄ supbie. Paulus
dicit. Decet huiusmodi hominē man
suetū ēē. n̄ eleuatū. non superbum. 7.

ordinationes epōrū. auctoritate aplia

Exo
Aug
an. d

Orig
nisi d

Ex d
Grego
& apl
Paul

Ex p

e purgatione eporum
e eo qui ex monacho factus fuerit eps.
e illo qui de aliqua heresi infamatur.
qd in sacro conuentu formulā istius
libelli recitare debeat.
e dampnatis epis & post reconciliatis.
e eporum transmutatione...

inferi n̄ preualebunt aduersus ea.
& tibi dabo clauēs regni celorum.
Hic ergo ligandi soluendiq; potesta
tē primus accepit a dño. prunusq;
ad fide populū grā di & uirtute
sue predicationis adduxit.

etq; hoc priuilegiū beato clauigero
Petro sua uice solūmodo commisit.
qd eius iuste progatiui sue cessit
sedi. futuris hereditandū atq; tenen
dū tēporibus. qm̄ & int̄ beatissimos
aplos fuit quedā discretio potestatis.
Et licet cunctoy par electio foret.
beato tam Petro concessū ē ut aliis
p̄mineret. & eoy que ad querelam
uenirent causas & interrogationes
prudenter disponeret. Qd di ordi
natione taliter ordinatū ē credim̄.
ne om̄s posteri eoy cuncta sibi uen
dicarent. sed semp̄ maiores cause sic
sūt epoy & potiorū curę negotiorū.
ad unā beati principis aploy Petri
sedem confluerent. ut inde suscipiant
finē iudicioy. unde acceperunt in
itiū institutionum. ne quandoq;
a suo discreparent capite.

IN NOVO AVTE TESTAMTO
POST XPM DNM NRM. A
PETRO. SACERDOTALIS CEPIT ORDO.
quia ipsi primo pontificat in ecclā
xpi datus ē. dicente dño ad eum.
Tu es inquit Petrus & sup hanc petra
edificabo ecclā meam. & postq;

auribus colligere gressus. & ex aliorum labore michi facere nomen inane. Esto. fateor. quia hec ex aliorum labore collecta. quia mihi soli canones facere non licet. colligere licitum est quod & feci. si nouit non per arrogantiam quadam. sed pro nostre ecclesie necessitudine. Ut autem obstruatur detrahentis murmur. liber qualiscumque sit. nostrum sit. non rogant nostrum episcopi lumen transeat. sed nostris ad discendum remaneat. Quomodo autem uel unde illum colligere. uoluit audias. & si est peccatum ullum. tuo iudicio relinquo diiudicandum. Nichil addidi de meo. nisi labore. sed ex diuinis testimoniis ea que in eo inueneris. magno sudore collegi. & ut essent que comportaueram auctoritatiua. summo studio elaborauit. Ex ipso enim nucleo canonum quod a quibusdam corpus canonum uocatur. queque nostro tempore necessaria excerpsti. Ex canone apostolorum quedam. Ex transmarinis conciliis. quedam. Ex germanicis. & gallicis. & hispanis. quedam. Ex decretis romanorum pontificum. quedam. Ex doctrina ipsius ueritatis. quedam. Ex ueteri testamento. quedam. Ex apostolis. quedam. Ex dictis sancti Gregorii. quedam. Ex dictis sancti Ieronimi. quedam. Ex dictis sancti Augustini. quedam. Ex dictis sancti Ambrosii. quedam.

Ex dictis sancti Benedicti. quedam. Ex dictis sancti Isidori. quedam. Ex dictis sancti Basilii. quedam. Ex penitentiali romano. quedam. Ex penitentiali theodori. quedam. Ex penitentiali bede. quedam. Ad hoc in collectario hoc si quid utilitatis uideris. di donis ascribe. si autem quod superfluitas. meo inscius deputa. Bene ualeas. & in sacris orationibus. tuis. mei peccatorum memoria deprecor ut habeas.

Et in nouo testamento post christum dominum nostrum: a petro sacerdotalis expeuit ordo. & priuilegio. beato petro dominum tuum solummodo commisso. & de discretione potestatis que inter apostolos fuit. & sumus sacerdos non uocemur romanus pontifex. sed primus sedis episcopus. & bipartitus sit ordo sacerdotum. & non laici. nec bigami. non uiduarum mariti. sed irreprehensibiles ordinentur episcopi. & dum episcopus eligitur. si contradictores habeat. quinque episcopi conueniant. & nolentibus clericis. & populis. nemo debeat episcopus ordinari. ui episcopi sunt ordinandi. quod prius debeant examinari. Ordinentur & episcopi diligentissime probentur. antequam & populo non liceat per se sacerdotum facere

isbanno ibidem confringatur.
 Explicunt cae. Incipit lib^{us} tertius
 dicimus. De ueneratione. & observa-
 tione. & poenitentia sacri ieiunij.

Q De observatione. xlm^e.
VADRAGESIMA SUMMA
 Observatione e obseruan-
 ti. ut ieiunium in ea pter dies dñicos
 q de abstinentia subtrahit^r fr. nisi que
 infirmitas ipedierit nullaten^{us} soluat.
 q ipsi dies decime fr anni. A p mag^{is}
 dñica. xlm^e usq; in pascha dñi. vi.
 ebdomade cōputant^r. quarū uidelicet
 dierū. xl. i. ii. fiunt. Ex qb; dñi. vi. dies
 dñici abstinentie subtrahunt^r. n̄ plus
 in abstinentia quā. xxx. & vi. dies re-
 manent. Verbi grā. Si p. ccc. lx. v. dies
 ann^{us} ducit^r. nos aut p. xxx. i. vi. dies
 affligim^{us}. quasi anni decimas dō dam^{us}.
 It ut sacer numer^{us}. xl. dierū adimpleat^r.

Reims BM 673

Reims, Bibl. mun. 673, fol. 166 v°

[avant 1106]

tione protelans. usq; lucis
 crepusculū in contēplatione
 permansit; Qui cū lassitudinē
 ac fragilitate carnis compel-
 lente paululū membra so-
 pori dedisset. subito p diuinā
 grām angelorū choris & ani-
 marū cētibus. beatissimorū
 hominū iam spiritib; cū dō
 regnantū & immortalitatē
 adhuc corporū expectantiū
 interfuit. & familiarissimū
 cepit audire colloquium.

Reims, Bibl. mun. 1402, fol. 86

[avant 1096]

Samaran / Maridat, Cas des uns en écriture
latine ... 5 (1965) Pl. ~~X~~ IX

210

VRG HADVS
SOL NOMINE
WORMAGENSIS
EPISCOPVS.

Runicioni fidelis suo eiusdem
unde licet sedis preposito. n.
xpo dno salutem.
ultis iam sepe dieb; familiaritat
tua frater carissime. presens nob
tando suggestit. quatenus li
bellu ex uariis ualitatib; ad opus
episcoporu nroꝝ. tam ex sententiis
scorū patrū quā ex canonibus. seu
ex diuersis penitentialibus. uigi
lanti animo corpus in unū collige
rem. ob id maxime. quia canonū
iura. & iudicia penitentiu. in nra
diocesi sic se confusa atq; diuersa
& inculta. ac si ex toto neglecta.
& int se ualde discrepantia. et
pene nullius auctoritate suffulta.
ut ppter dissonantiā uix a sciolis pos
sint discerni. Unde fit plerumq;
ut fugientib; ad remediū peniten
tie tā p librorū cōfusione. quā etiā
pbroꝝ ignorantia. nullatenus ua
leat subueniri. Cum hoc. Inde

acstimo euenire maxime. quia
mensura temporis & modū delecti in
agenda penitencia n̄ satisfacient.
& apte & pfecte psequuntur canones. p
uno quoq; crimine. ut ac singulis
dicant qualiter unūq; emendandū
sit. sed magis in arbitrio sacerdotis
intellegentis. rei inueniendū statuunt.
Qua ppter quā hoc nisi a sapientib;
& legis diuine eruditiss fieri nequit.
rogauit r. & tuo tua ut hunc
libellu breu. collectū nunc demū
pueris tradere. discendū. ut qd nri
cooperatores in maturiore aetate
positi. nris dieb; & antecessorū nroꝝ
arditate neg. errant. modo cetero
tend. & illi discere uolentib; tra
deret. si quid. propriū fieri ut pbi
discipuli. & episcopi & doctores &
magistri. & p parent in scolis. qd
quandoq; dicant. & sibi com
missis. Desiderio enī & penitus
iusto p. & uider. & de uoluntate
tali gratias ago. & illi. multo
das gratias. & se. & qd. & tale michi
p. & teneat. quia. & p. & teneat.
assidue desudasse cognoueram. Sed
qd. & p. & teneat. & p. & teneat.
culentū tādū distulera. me. & teneat.
nolo ut assignes quia duab; causis

Codex Bibliothecae Ecclesiae S. Mariae Romae
ex dono Manassis Archiepiscopi eiusd. Eccles.
fol. 1. & ducentis quadraginta tribus

Hunc archiepiscopus Remorum stegmate clarus.

O baulit in gavis manasses dñi genitricis.

Q uem uirtus maneat magnū decus atq; potestas.

O rat. qui scripsit quā sic sua uota requirit...

Burgardi normacentis episcopi
uaria synodalia praecepta et
sanctorum patrum statuta pro
regimine ecclesiae

minime mihi attingere liceat. Si
licet ppter varias & inuitabiles ecclesi-
asticas necessitates que cotidie mo-
re fluctuū emergunt. & insup cura
mundialū rerū. ad imperialia ma-
ndata p̄tinentiū. que studentis &
ad superiora tendentis animū ual-
de obtundunt. quia animus cuiq;
dū diuidit^r p̄ plura. minor erit ad
singula. Tamen tuis sc̄is petitionib;
obediens. synodalia p̄cepta & sc̄a
statuta. tam ex sententiis sc̄orum
patrū. quā ex canonib; dō largiente
collegi & p̄ ut potui. corpore con-
xui in uno. & in uiginti libris idem
corpus distribui. Et si quis dilige-
ns lector eos subtilit̄ per ser̄uatus
fuerit. multas utilitates n̄ri mini-
sterii in eis inueniet.
primus liber continet de potestate
& primatū aplice sedis patriarcharū
episcoporum primatiū metropolitano-
rum. & de synodo celebranda. & uo-
catione ad synodū. De accusatis &
accusatorib; & testibus. De expoli-
atis. De iudicib; ac de omni
honore cōpetenti. ac dignitate. & di-
uerso negotio. & ministerio ep̄orum.
secundus liber continet de congruenti
dignitate & diuersa institutione ac

nutrimento & qualitate uitę & diuerso
negotio & ministerio p̄b̄orum & dia-
conoz seu reliquoz ordinū ecclesiasticoz.
tertius liber continet de diuinarū
domorū institutione & cultui. & ho-
nore. De decimis & oblationib; et
iustitiis singulorū. & qui libri in sa-
cro catalōgo recipiant^r. qui uero apo-
croph. & quando apponendi sunt.
quartus liber continet de sacramento
baptismatis. & ministeriū baptizan-
dorū & baptizatorū. & consignan-
dorū. & consignatorum..
quintus liber continet de sacramento
corporis & sanguinis dñi. & de per-
ceptione & obseruatione eorum..
sextus liber continet de homicidiis
sponte & n̄ sponte cōmissis. & de par-
ricidiis. & de fratricidiis. & de illis
qui uxores legitimas & seniores suos
int̄ficiunt. & de occasione ecclesi-
asticorū. & de obseruatione. & de poe-
nitentia singulorum..
septimus liber continet de incesta
copulatione consanguinitatis. & in
quo geniculo fideles & cūm p̄p̄ari
debeant. & de reuocatione.
& de poenitentia singulorum..
Octauus liber continet de uiris ac fe-
minis dō dicatis. & sacrum propositum

exquo ostenditur ^{1. singulari hostia} nostram. oroqueque
Kuerbum abortit ^{1. responsum} est coraculum: tenebat.

que pars orationis est. uerbum actiuum.
perfectum. indicatiuus modo dictum. te-
poris preteriti imperfecti. numeri pluralis.
personę tertie. coniugationis secunde.
Decline. teneo. tenebam. &cetera. Quā
aliā formā facit hoc uerbum. fre-
quentatiuam. tēto tētas. composita
^{f. sum.}
attineo. retineo. contineo. sustineo.

puncto. continens. continencia. ^{+ habens} rca
fructu. arruando. ^{+ auaritia}
nacu. ^{+ habens} deruata tenax. tenacitas;

Versussecundi libri finit tractatus;

INCIPIT VERSUS TERTII LIBRI.

Postquam resasie priamique euertere gentem; Scande uersum. postquam resasie priamique euertere gentem; Quas hic cesuras. semiquinariam. & semi septenariam; Quot si cesuras. decem. hic enim tres dactilos.

aduos spondeos. **D**uide singulos pedes;
postquam res asie priami que cuer tere
gentem; **Q**uot partes orationis habet
hic usus. vii. quot nomina. iiii. que
res. asie. priami. gentem; Q̄ uerba
unum. cuer tere; quid aliud. aduerbiū.

K postquam. & conjunctionē. quē. Post
quam quę pars orationis est. ~ aduer
bium. Quid est aduerbium. ~ pars ora
tionis quę adiecta uerbo. significatio
nē eius explanat atque implet. ¶ Et
accidunt aduerbio. ~ significatio.

effigura; Comparatio enim non om
nibus accidit aduerbis accidentia

vero debent generalia esse & communia
omnibus speciebus eius ^{in partibus} dictionis cui
accidunt. Ergo melius est pro compa-
ratione addere accidentibus aduer-
bi speciem. Quaedam enim aduerbi-
orum sunt propria & imitativa & primi

Reims, B.M., M. 1097

Michel de Lempere, Trésorier de la bibl. mun. de Reims 1 (1978)

EPOQUE CAROLINGIENNE : Xe SIECLE

15. Priscien : Analyse des douze vers initiaux de l'Enéide. Xe siècle. Chapitre de la cathédrale. — Ms. 1097.

Ne quittons pas l'époque carolingienne sans jeter un coup d'œil sur un des témoins « profanes » de la Renaissance intellectuelle qui l'a marquée dès ses débuts. Il s'agit ici d'un commentaire grammatical sur des passages tirés de l'*Enéide* de Virgile, « le plus beau monument qui nous reste de toute l'Antiquité » selon le mot de Voltaire. Virgile, bien que païen, fut en effet le poète latin le plus étudié au Moyen Age ; et s'il a été tellement goûté, admiré, voire canonisé par la Chrétienté médiévale, ce n'est pas seulement pour avoir décrit « prophétiquement » dans sa 4e Eglogue l'Age d'or et de paix inauguré par l'Enfant mystérieux né sous le signe de la Vierge (« *Jam redit et Virgo... Jam nova progenies caelo demittitur alto* »), c'est aussi parce que les clercs de ce temps-là, qui eurent toujours un faible pour la poésie et se piquaient eux-même de composer des vers — tel Hincmar (cf. notice n° 8) —, surent apprécier la langue si correcte, élégante, harmonieuse, du génial auteur des *Bucoliques*, des *Géorgiques* et surtout de l'épopée grandiose des origines du peuple Romain personnifiées par Enée, le légendaire héros de Troie en Asie Mineure.

Parmi ses nombreux admirateurs et commentateurs anciens, il y eut le grammairien *Priscianus* (V^e-début VIe siècle), connu surtout par son ouvrage capital les *Institutiones grammaticae*, et qui a également composé ces *Particiones* ou étude détaillée des XII

versus principales Aeneidos c'est-à-dire des vers initiaux de chacun des douze livres ou « chants » de l'*Enéide*. Nous présentons ci-dessous en reproduction le début de la première page du manuscrit rémois où est copié cet ouvrage. Elle porte en capitale rustique* respectivement rouge et noire la mention du titre et le premier vers du chant I (le célèbre « *Arma virumque...* »), suivi du commentaire de Priscien transcrit en minuscule caroline* encore bien formée et accompagné en marge d'un deuxième commentaire écrit en petits caractères de même époque. Ci-contre on verra la double page où se trouve le premier vers du chant III (« *Postquam res Asiae...* ») et son explication. On remarquera les initiales de phrase remplies de vermillon foncé. L'aspect inusité des proportions de ce volume (ses 82 ff. ont 250 × 160 mm) est encore accentué par l'étroitesse de sa surface écrite (185 × 80 mm, à raison de 20 lignes à la page), peut-être intentionnellement restreinte pour laisser place au second commentaire qui en fait ne couvre que le premier feuillet. La reliure, très délabrée, est faite d'ais* de bois en partie recouverts d'un lambeau de cuir rouge groseille et porteur de restes de fermoirs latéraux à lanière.

BIBLIOGRAPHIE

Biogr. univ. Michaud, v° « Priscien ». — PICHART, Virgile. — GLUECK, Priscian's Partiones.

